

Kristoffersson, Sara, 2022. *Hela havet stormar. Fallstudie inifrån en myndighet.* Stockholm: Volante.

Anmälan av Erik J Olsson¹

När denna recension skrivs (juni 2021) har Sara Kristofferssons *Hela havet stormar* recenserats på snart sagt alla större dagstidningars kultursidor, varav (med några få undantag) samtliga ställt sig på Kristofferssons sida i kritiken av det som uppfattas som ett fall av så kallad cancelkultur på Konstfack (se exempelvis Irenius, 2022). Här ska jag fördjupa den debatt som förts i medierna genom att betrakta Kristofferssons historia i ljuset av dels den vanliga, föga upplyftande, behandlingen av interna kritiker inom högskolan, dels liknande fall där olika aktörer ifrågasatt lärares och forskares rätt att yttra sig obekvämt.

Att visseblåsare råkar illa ut hör snarast till vardagen inom myndighetsfären. Högskolorna utgör inget undantag. Stiftelsen Academic Rights Watch (där jag är ordförande) har sedan 2012 dokumenterat en rad sådana fall. Oftast rör det som en person som av någon anledning gör sig obekvämt på arbetet, exempelvis genom att kritisera ett ledningsbeslut eller bedriva politiskt känslig forskning som ledningen ogillar. På senare tid räcker det att kritisera andras forskning på ett sätt som anses kränkande eller undervisa om något känsligt ämne. Aktuella fall där forskare råkat ut för interna drev finns i Lund och Uppsala.

När den obekväma forskaren klagar görs en utredning av en advokat eller konsult. Forskaren hoppas nu på upprättelse, men i stället går utredningen, av olika skäl som jag återkommer till, på ledningens eller drevets linje och pekar ut kritikern som huvudansvarig för konflikten. Då kritiken hanterats som ett byråkratiskt "arbetsmiljöproblem" anses det irrelevant att ta reda på vem som hade rätt i saken. På så sätt avlägsnas hotet mot ordningen, och den goda arbetsmiljön anses återställd. Mycket av detta känns igen i *Hela havet stormar*, men här finns också avgörande skillnader som gör att visseblåsaren denna gång går segrande ur striden.

Den numera bekanta utgångspunkten är en infekterad tvist rörande namnet på en av Konstfacks lokaler: Vita havet. En tongivande studentgruppering, Brown Island, anser att referensen till vithet är rasistisk och diskriminerande

¹ Tack till Melina Tsapos och Magnus Zetterholm för värdefulla synpunkter på en tidigare version av denna anmälan.

och föreslår därför ett namnbyte till "Havet". Mot detta invänder professor Sara Kristoffersson, som i interna diskussioner påpekar att namnets historia saknar koppling till rasism, samt att färgen vit inte i sig kan anses vara rasistisk. När Kristoffersson sprider dessa förnuftsansatser i en artikel i DN tar det hus i helvete på Konstfack. En namninsamling ordnas som nästan halva Konstfack ansluter sig till. Listan sköts av en av Konstfacks administratörer på en professorskollegas uppdrag. En grupp lärare publicerar en replik i DN där de invänder mot Kristoffersson att hon "skadar ... förtroende i relationen mellan studenter och lärare ... och de studenter som är direkt berörda". En passiv ledning, med rektor Maria Lantz i spetsen, signalerar på olika sätt att den sympatiserar med gruppen. Att få en större grupp emot sig på en arbetsplats innebär normalt en stor psykologisk påfrestning och Kristoffersson dokumenterar utförligt det egna psykiska lidandet. Nästa steg är den obligatoriska Utredningen, som fokuserar på såväl kränkande särbehandling som bristande yttrandefrihet (i detta fall utförd av advokatbyrån Bonde Barzey, 2021).

Så långt är allt förutsägbart, vilket också gäller utredarens slutsats att kritikern, i detta fall Kristoffersson, själv gjort fel. En advokatbyrå som nådde en annan slutsats skulle, om man ska vara cynisk, inte anlitas för likande ändamål i framtiden. En advokat har vidare lojalitetsplikt mot uppdragsgivaren, som här kan uppfattas som rektor själv. Resten av händelseförloppet avviker emellertid ganska så rejält från det normala.

Även om ingen handlat direkt olagligt finner nämligen utredningen "fog för att ifrågasätta huruvida Artikelförfattarna [Kristofferssons meningsmotståndare], samt även SK [Sara Kristoffersson], har agerat förenligt med värdegrunden för statsanställda" (s. 99). Att även gruppen får sig en känga är närmast unikt i dessa sammanhang. Exakt på vilket sätt Kristoffersson ska ha brustit i förhållande till den statliga värdegrunden framgår inte av hennes bok. Det intryck jag får efter att ha begärt ut advokatfirmans utlåtande är att man tagit fasta på att hennes kritik kan uppfattas som delvis riktad mot studentgruppen Brown Island, vilket skulle vara problematiskt mot bakgrund av Kristofferssons myndighetsutövande roll vid betygssättning. Även om utredaren har rätt i att det här finns en potentiell förtroendeproblematik väger denna synpunkt enligt min mening lätt i förhållande till den centrala akademiska friheten att kunna debattera alla uppfattningar oberoende av vem som hyser dem.

Advokatfirman finner hur som helst att båda parterna bör bjudas in till värdegrundsdiskussion. Denna del av utlåtandet finner jag, liksom Kristoffersson, problematiskt ur grundlagssynpunkt. Risken är att ett sådant möte uppfattas som en förbjuden repressalie för att hon yttrat sig i medierna. Därför uppfattar jag utredningens klander mot Kristoffersson, särskilt när det upprepas av HR-chefen (s. 100), som olämpligt.

Däremot finns anledning att instämma i advokatens tvivel på att Kristoffersson utsatts för kränkande särbehandling. Med sådan avses enligt

Arbetsmiljöverket "[h]andlingar som riktas mot en eller flera arbetstagare på ett kränkande sätt och som kan leda till ohälsa eller att dessa ställs utanför arbetsplatsens gemenskap". Att handlingarna lett till ohälsa kan knappast bestridas, men var de kränkande, och har Kristoffersson ställts utanför arbetsplatsens gemenskap? Även om man måste hålla med Kristoffersson och utredaren om att det är olämpligt att organisera upprop på en myndighet borde Kristoffersson stå ut med att bli motsagt och kritiserad, även av en större grupp. Gruppens krav på att hon ska uttrycka sig på ett visst sätt är, så länge det inte åtföljs av någon kännbar administrativ eller annan åtgärd, att betrakta som ett tillåtet yttrande i mängden. Vidare har som sagt mer än hälften på Konstfack inte skrivit på uppropet, varför Kristoffersson knappast kan ens sägas vara ställd utanför majoritetens gemenskap.

En annan faktor är att Kristoffersson näppeligen personifierar "den lilla människan" särskilt väl. Här syftar jag inte enbart på att hon är professor, vilket inte förhindrat akademiska drev tidigare, utan även på att hon, som kulturskribent i DN, har en stark ställning i svenskt kulturliv, en position som hon skickligt utnyttjar för att sprida sin syn på konflikten vid den egna myndigheten. Detta har, läser vi i advokatutredningen, lett till intern kritik för att "sitta på två stolar" (s. 7). Kristoffersson hade framstått som mer statsmannamässig om hon förmått höja blicken och, utan att spela kränkningskortet, erkänt den andra sidans rätt att hävda sin uppfattning.

Slutet på historien blir att det inte behövs något namnbyte trots allt, åtminstone inte just nu. Kristofferssons huvudkontrahent bland professorerna lämnar vidare självmant sin anställning och Kristoffersson själv återgår till sina professorssysslor. Hennes psykiska lidande, som inte ska förringas, till trots kan boken läsas även som en studie i framgångsrik intern opposition. Här berättas det ju om något så ovanligt som ett fall där visseblåsaren faktiskt får rätt och kan åtnjuta folkets eller åtminstone kultursidornas stöd. Avståndet till den olycklige visseblåsaren i Ibsens "Folkets fiende" kunde knappast varit större.

En annan aspekt är att *Hela havet stormar* illustrerar en underliggande problematik som det enligt min uppfattning talas alldeles för tyst om. Däri ligger nog bokens betydelse i ett längre tidsperspektiv. Vi läser nästan dagligen om "toxisk maskulinitet" som bland annat tar sig uttryck i mäns våld mot kvinnor. Konflikten kring Vita havet reser, mot bakgrund av liknande affärer, frågan om även överdriven femininitet kan bli skadlig. Jag tänker på fall som det på masterutbildningen i sexologi i Malmö där en föreläsare i illustrativt syfte visade bilder på rasistiska och sexistiska stereotyper, vilket fick en kvinnlig studentgrupp att gå i taket och att anmäla läraren för diskriminering och trakasseri, eller den något år äldre n-ordsaffären i Uppsala, där rabalder uppstod efter att en lektor uttalat det förbjudna ordet vid en föreläsning om arkivsökning på ålderdomliga uttryck.

Mot bakgrund av dessa och liknande exempel framkastade jag och mina medförfattare i en debattartikel i *Expressen* att vi inte längre kan ignorera det faktum att kvinnor som grupp har en större tendens än män att vilja förbjuda yttranden (Heberlein mfl, 2020). Liknande observationer har gjorts i USA. 2021 gjorde den amerikanska stiftelsen FIRE (Foundation for Individual Rights in Education) en yttrandefrihetsenkät bland 20 000 universitetsstudenter där det framkom att kvinnliga studenter uppvisar klart mindre tolerans än manliga för obekväma föreläsare.

Vi hänvisade i artikeln till psykologiska rön från den dominerande Big Five-teorins om statistiska personlighetskillnader mellan män och kvinnor, där de senare framför allt är uppvisar starkare konformism ("agreeableness") och ängslighet ("neuroticity"). Därtill kan läggas relevanta könsskillnader på gruppnivå i hur män och kvinnor kommunicerar. I ett standardverk i organisationsteori läser vi: "Deborah Tannen's research shows that men tend to use talk to emphasize status, whereas women tend to use it to create connections" (Robbins mfl, 2010, s. 304-305). Enligt läroboksförfattarna är mäns kommunikation "primarily a means to preserve independence and maintain status in a hierarchical social order" medan kommunikation för många kvinnor snarare innebär "negotiations for closeness in which people try to seek and give confirmation and support". Författarna tillägger att det rör sig om statistiska samband med många undantag. Motsvarande könsskillnader i värderingar är välkända inom sociologin (Hofstede mfl, 2010, kap. 5). Jag har utifrån sådana rön nyligen argumenterat att starkt feminina miljöer kan förväntas få problem även med meritokratin, då såväl yttranden som personer avvisas om de uppfattas som ovänliga och mindre samarbetsvilliga (Olsson, under utgivning).

Konstfack är närmast ett skolexempel på en utpräglad feminin organisationskultur. Kristoffersson sågs knappast som vänlig och kontaktskapande när hon kritiserade studenternas förslag på namnbyte, utan anklagades just för att skada relationen mellan lärare och studenter. Det framgår inte minst av följande mening i advokatutredningen (s. 8): "Artikelförfattarna anger att bakgrunden till det undertecknade debattinlägget var den uteslutande viljan att visa studenterna stöd och att det finns andra sätt att se på lärosätets arbete för likabehandling och inte nödvändigtvis ett ställningstagande i frågan."

Samtidigt har Konstfack, vilket Kristoffersson observerar, i allt högre grad blivit en rent kvinnlig angelägenhet (s. 44):

"I likhet med många andra konstskolor är mångfald ett av Konstfacks mål – men det är inte enkelt att leva upp till. Senaste åren har andelen män på utbildningarna minskat. Ungefär tre fjärdedelar av programstudenterna är kvinnor ... Lärarkåren domineras också av kvinnor. Samtliga prefekter är kvinnor, liksom rektor."

Det som Kristoffersson inte fullt ut insett är att hon verkar i en alltmer feminin organisation där kommunikation främst används för att skapa goda

relationer och kontakter. När det uppstår målkonflikter är det relationerna som gäller; själva saken får stryka på foten. Det är därför lärarna organiserar sig inte *mot* henne utan *för* studenterna. Att bortse från fakta kan för en kylig observatör tyckas smått bisarrt men styrs här av en egen inre logik enligt vilken det är den mänskliga relationen som när allt kommer kring räknas.

Trots den kvinnliga dominansen och ett statligt krav på jämnare könsfördelning anställdes i perioden 2018-2021 64 procent kvinnor och 36 procent män som lärare (Konstfack, 2021). Hur kan det komma sig att det är så svårt att rekrytera män till Konstfack? Även på denna punkt görs intressanta observationer i Kristofferssons bok. Som hon noterar krävs det numera inte bara konstnärlig skicklighet för att bli anställd vid Konstfack, utan även kunskap om "normkritik". Det räcker därvidlag inte med en läpparnas beaktelse, utan trovärdigheten kräver att den egna konstnärliga verksamheten redan fått genomsyras av normkritiken ("normkreativitet", s. 42). Tittar man närmare på vad normkritik innebär rör det sig, på ett abstrakt plan, om att ge individer och grupper som i samhället anses vara förfördelade bekräftelse och stöd. Normkritiken sorterar med andra ord ganska effektivt bort sökande som inte kommunicerar och värderar på typiskt kvinnligt manér. Konstfack har alltså, antagligen utan att begripa det själva, konstruerat en rekryteringsprocess med inbyggd mansdiskriminering.

Den djupare fråga som *Hela havet stormar* och liknande fallstudier reser gäller således möjligheten att kombinera en starkt feminiserad kultur på en statlig myndighet med svensk grundlag – främst föreskriften om anställning efter förtjänst och skicklighet (12 kap 5 § regeringsformen) samt kravet på vidaste möjliga yttrandefrihet i vetenskapliga och kulturella angelägenheter (2 kap 23 § regeringsformen). Att döma av den debatt som förts i bokens kölvatten ryms en sådan mer grundläggande diskussion inte inom den åsiktskorridor som för närvarande gäller i svensk kulturdebatt, där konflikten om Vita havet ses som en isolerad anomali som på något sätt beror på identitetspolitik och där förhoppningen är att bara man avskaffar den senare kommer allt att bli bra igen, vilket förutsätts kunna ske samtidigt som allt annat förblir vid det gamla. Om ovanstående förklaringsmodell är på rätt spår skrapar en sådan analys bara på ytan av ett problem som kanske är mer besvärande än vi kan och vill föreställa oss.

Litteraturförteckning

Bonde, Barzey, 2021. "Utredning om misstanke om kränkande särbehandling samt yttrandefrihetsfrågor".

Foundation for Individual Rights in Education, 2021. College Free Speech Rankings: What's the Climate for Free Speech on America's College Campuses. Tillgänglig på <https://www.thefire.org/largest-ever-free-speech-survey-of-college-students-ranks-top-campuses-for-expression/>.